

An Islamic Inquiry into the Legal Void of Criminal Liability for Murder in Case of False Testimony; from Exclusive to Joint Liability

Taha Zargariyan · Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Ayatollah
Ozma Borujerdi University, Borujerd, Iran. tahazargariyan93@abru.ac.ir

Abstract

1. Introduction

This study delves into the domain of criminal liability in instances of false testimony within the framework of Islamic penal code of Islamic Republic of Iran, with a particular emphasis on the Iranian Islamic Penal Code of 1392 SH. The act of bearing witness plays a pivotal role in the adjudication process in Islamic law, serving as a critical means of crime proof. However, the veracity of testimony becomes a grave concern when witnesses, intentionally or unintentionally, provide false testimony, leading to wrongful convictions. This paper specifically scrutinizes scenarios wherein false testimonies lead to the wrongful retaliation [Qisas] of an accused individual, under the claims of murder, exploring the resultant legal and moral ramifications. It dissects the layers of accountability, distinguishing between scenarios where witnesses act independently or in conspiracy with the victim's next of kin/ avenger of blood, and the implications of their actions on the adjudication of capital punishment.

2. Research Question

The core inquiry of this research revolves around the determination of criminal liability for the wrongful death of an accused person due to false testimony in Islamic law and Islamic penal code. It seeks to answer: "in instances where false testimony leads to the wrongful conviction and retaliation of an accused, who bears the criminal liability, especially

under the conditions of conspiracy and non-conspiracy between witnesses and the victim's next of kin?" This question probes the depths of jurisprudential principles and legal statutes to uncover the nuances of liability and justice in such circumstances.

3. Research Hypothesis

The research hypothesis posits that in cases of false testimony resulting in wrongful retaliation, the allocation of criminal liability varies significantly based on the presence or absence of conspiracy between the witnesses and the victim's next of kin. It hypothesizes that: without conspiracy, the lying witnesses are solely responsible for the wrongful death, irrespective of whether the retaliation is carried out by the court's execution officer or the next of kin.

In contrast, when a conspiracy exists, and the next of kin personally executes the accused, the liability primarily falls on the next of kin. However, if the retaliation is performed by the court's execution officer, the criminal liability is jointly shared between the conspiring witnesses and the next of kin.

4. Methodology & Framework, if Applicable

This research employs a doctrinal methodology, a traditional approach in legal scholarship that involves a comprehensive analysis of legal texts, statutes, and jurisprudential opinions. By meticulously examining the Islamic Penal Code of Iran and the extensive body of Islamic law literature, the study seeks to interpret and reconcile the principles of Islamic law with contemporary legal challenges posed by false testimony. The framework for analysis is structured around a comparative examination of the conditions under which testimony is given and the subsequent legal outcomes of wrongful retaliation due to such testimony.

Through the lens of Islamic law and the statutory provisions of the Iranian Islamic Penal Code, the study evaluates the conditions and implications of bearing false witness in cases leading to capital punishment. The analysis is enriched by a critical review of scholarly works and the opinions of penal law experts, aiming to bridge the gap in literature concerning the criminal liability for wrongful retaliation precipitated by false testimony.

The research meticulously categorizes the assumptions into two main scenarios: one without conspiracy between witnesses and the next of kin, and the other with such conspiracy. Each scenario is further subdivided

based on who executes the retribution sentence, whether it be the court's execution officer or the next of kin. This structured approach allows for a nuanced understanding of the legal and ethical considerations that govern the allocation of criminal liability in these contexts.

5. Results & Discussion

The research meticulously investigates the allocation of criminal liability in instances of false testimony leading to wrongful retaliation under Islamic law and Iranian penal law. The findings elucidate a nuanced differentiation in criminal liability based on the presence or absence of conspiracy between the witnesses and the victim's next of kin, alongside the direct executor of the retribution sentence.

Without Conspiracy: the study confirms that when false testimony originates from witnesses acting independently, without any conspiracy with the next of kin, the witnesses bear sole criminal liability for the wrongful death of the accused. This outcome persists regardless of whether the retribution is executed by the next of kin or a court's officer, highlighting the principle that the executioner, acting in ignorance of the testimony's falsity, does not bear criminal liability. This consensus among Islamic jurists underscores a critical aspect of Islamic penal code: the sanctity of truthfulness in testimony and the severe consequences of deviation.

With Conspiracy: conversely, when false testimony stems from a deliberate conspiracy between the witnesses and the next of kin, the allocation of liability becomes more complex. If the next of kin personally executes the accused, liability for the murder falls exclusively on them. This finding points to the prioritization of direct action in the attribution of criminal liability within Islamic penal law. However, if the execution is carried out by an officer upon the conspiratorial testimony, both the witnesses and the next of kin share criminal liability. This shared liability underscores the compounded culpability inherent in the act of conspiring to produce false testimony, leading to wrongful retaliation.

The research highlights the importance of intentionality and direct action in determining criminal liability, reflecting the depth of Islamic law thought and its application in contemporary legal contexts.

6. Conclusion

The investigation into the criminal liability for murder in cases of false testimony, underpinned by Islamic law and the Iranian Islamic Penal

Code, reveals a framework of ethical and legal considerations. The study concludes that: witnesses providing false testimony without conspiracy are solely liable for the wrongful death, emphasizing the individual responsibility for truthfulness.

In cases of conspiracy, the liability shifts significantly. If the next of kin acts as the executioner, they bear full responsibility for the murder, highlighting the juridical emphasis on direct action. Conversely, when an execution officer enforces the sentence based on conspiratorial testimony, both the witnesses and the next of kin share the liability, reflecting the shared moral and legal culpability in causing wrongful death.

This nuanced approach to criminal liability, distinguishing between direct and indirect actors, and considering the presence of conspiracy, reflects the intricate balance between justice, intention, and action in Islamic penal code. The findings not only contribute to the scholarly understanding of testimony and liability in Islamic law but also offer critical insights for legal practitioners navigating similar cases within jurisdictions governed by these principles.

The implications of this study are profound, providing a Islamic basis for re-evaluating legal practices and reinforcing the ethical imperative of truthfulness in testimony. It underscores the need for rigorous legal mechanisms to discern truth and prevent the grave injustice of wrongful retaliation based on false testimony.

In sum, this research illuminates the dynamics of criminal liability in the context of false testimony, offering a Islamic-legal framework that navigates the delicate balance between truth, justice, and moral responsibility.

Keywords: False Testimony, Direct Involvement in Retaliation, Murder of the Accused, Murder.

جستاری فقهی در خلاء قانونی مسئولیت کیفری قتل در ادای شهادت دروغ؛ از انحصار مسئولیت تا تشریک

طه زرگریان • استادیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آیت الله العظمی بروجردی، بروجرد، ایران.
tahazargariyan93@abru.ac.ir

چکیده

شهود در گواهی دادن به وقوع جرم، همواره به صداقت پایبند نبوده و گاه به ادای شهادت دروغ اقدام می‌کنند. هر گاه موضوع شهادت وقوع قتل عمد باشد، در صورت وجود شرایط لازم جرم قتل ثابت شده و مشهود علیه به قصاص محکوم می‌شود. وانگهی، چنانچه بعد از اجرای حکم قصاص، آشکار شود که گواهان اقدام به شهادت کذب کرده‌اند، مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه مورد اهمیت و محل تأمل قرار خواهد گرفت. دشواری موضوع، هنگامی تبلور می‌یابد که مسأله با فروض متفاوتی مواجه گردد؛ مانند آنکه شهود دروغگو با ولی دم تبانی کرده یا نکرده باشند. همچنین اگر اجرای حکم قصاص مباشرتاً توسط ولی دم و یا مأمور اجرای حکم صورت گرفته باشد، حکم قضیه یکسان نخواهد بود. اگر چه مسأله حاضر در قوانین موضوعه مورد تصریح قرار نگرفته و پژوهشی درخور موضوع نیز به جامعه علمی عرضه نگردیده، اما این مسأله موضع بحث و مناقشات جدی فقیهان امامیه بوده است؛ مهم‌ترین اختلاف فقهاء یادشده در این امر بوده است که در صورت تبانی گواه یا گواهان دروغگو با ولی یا اولیای دم، مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه با کدام یک از ایشان خواهد بود؟ این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی تحلیلی به طرح و ارزیابی آراء فقهاء پرداخته و به این نتیجه رسیده است که در فرض عدم تبانی شهود با ولی دم، شهود دروغگو مسئولیت کیفری خواهند داشت، اعم از آنکه ولی دم به اجرای قصاص پرداخته باشد یا مأمور اجرای حکم، لکن در فرض تبانی شهود با ولی دم، اگر ولی دم مباشرتاً به قصاص مشهود علیه اقدام کرده باشد، مسئولیت کیفری قتل با مباشر مذکور است ولی اگر قصاص مشهود علیه توسط مأمور اجراء صورت گرفته باشد، مسئولیت کیفری قتل مشارکتاً با ولی دم و شهود دروغگو خواهد بود.

واژگان کلیدی: ادای شهادت کذب، مباشرت در قصاص، قتل مشهود علیه، قتل عمد.

مقدمه

شهادت به‌عنوان یکی از دلیل‌های اثبات جرم در فقه جزایی مورد پذیرش واقع شده است. قانون‌گذار مجازات اسلامی در ماده ۱۶۰ این قانون، به موضوع شهادت اشاره کرده و با تبعیت از فقه جزایی شهادت را از جمله ادله اثبات جرم قرار داده است «ادله اثبات جرم عبارت از اقرار، شهادت، قسامه و سوگند در موارد مقرر قانونی و علم قاضی است». هرگاه شهود از شرایط ادای شهادت برخوردار باشند، متناسب با نوع جرم صورت‌گرفته در دادگاه حاضر می‌شوند و بر اساس آداب شهادت به ادای شهادت می‌پردازند و جرم مورد نظر در صورت فقدان تعارض با دلیل شهادت اثبات می‌شود. التزام به راست‌گویی در ادای شهادت از مهمات فقه و حقوق جزایی است (باقری، ۱۳۸۴، ص. ۲۵۹؛ صیمری، ۱۴۲۰، ج ۴، ص. ۲۷۳). مواد قانونی ۱۷۵ و ۱۷۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مؤید مطلب یادشده است، اما شهود در بعضی موارد به شهادت دروغ اقدام می‌کنند و به علت پوشیده ماندن حقیقت بر قاضی، جرم به واسطه شهادت دروغ، ثابت می‌شود. شهادت دروغ بر اساس منشأ آن دارای دو قسم برخاسته از اشتباه شهود و برخاسته از تعمد شهود است. حکم شهادت دروغ با منشأ اشتباه بر قواعد خاص خود که البته غالباً در امور کیفری به بحث دیه ختم می‌شود، متمرکز است (مرعشی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص. ۱۴۱؛ موسوی اردبیلی، ۱۴۲۷، ج ۲، ص. ۷۰۸). حکم شهادت دروغ با منشأ تعمد، ناظر بر تقسیمات مختلف آن، از فروض گوناگون و متعددی برخوردار است. فرض نخست عبارت است از آنکه شهود، بدون تبانی با ولی‌دم به شهادت کذب اقدام کرده‌اند. فرض دوم عبارت است از آنکه شهود با ولی‌دم تبانی و به شهادت کذب اقدام کرده‌اند. هریک از دو فرض یادشده، خود دارای دو تقسیم هستند. یک تقسیم عبارت است از اینکه، مأمور اجرای حکم به سلب حیات مشهود علیه اقدام کند و تقسیم دوم، عبارت است از اینکه، ولی‌دم به سلب حیات مشهود علیه اقدام کند. به سخن دیگر، مباشر سلب حیات مشهود علیه، گاه خود ولی‌دم است و گاه مأمور اجرای حکم. اکنون که فروض مسئله مورد طرح قرار گرفت، باید دید مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه در فروض یادشده به عهده چه کسی است. با مراجعه به قانون مجازات اسلامی، معلوم می‌شود مسئول مورد نظر در قوانین موضوعه مورد توجه قرار نگرفته است و فقط بعضی از مواد قانونی به‌طور غیرمستقیم و

ابهام‌آلود به برخی از فروض بحث پرداخته‌اند، اما با مذاقه در منابع فقه جزایی، معلوم می‌شود فقهای امامیه، موضوع شهادت کذب را در صور مختلف مورد ارزیابی قرار داده و به بحث و بررسی درباره آن پرداخته‌اند. آرای متعددی درباره مسئله مورد نظر موجود است. بعضی بر این باور هستند شهود دروغ‌گو، مطلقاً اعم از اینکه با ولی دم تبانی کرده یا نکرده باشند، به قتل مشهود علیه محکوم و ضامن مطلق کیفری هستند، اما بعضی دیگر از فقها به باور یادشده اعتقاد ندارند و هریک از دو طرف شهود و ولی دم را ناظر بر فرض مناسب خود، مسئول کیفری قتل مشهود علیه می‌دانند، اما بعضی دیگر به توجه کیفری هر دو طرف شهود و ولی دم معتقد هستند. همان‌طور که پیش‌تر آمد، فقهای امامیه نظرهای متعدد و مختلفی را برای بحث مورد نظر ارائه کرده‌اند. یافتن مسئول کیفری قتل مشهود علیه در فروض تبانی شهود یا عدم تبانی شهود با ولی دم از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا صاحب‌نظران فقهی با توجه به اینکه مباشر اجرای حکم قصاص، مأمور اجرای حکم است یا ولی دم، اختلاف نظر دارند. با جست‌وجو میان آثار پژوهشی معلوم می‌شود، صاحب‌نظران عرصه جزا به موضوع شهادت پرداخته و آثار متعدد و باارزشی را درباره شهادت به رشته تحریر درآورده‌اند. «چگونگی شهادت»، «شهادت بر شهادت» و موضوعاتی از این دست، بارها هدف قلم پژوهشگران جزایی قرار گرفته است، اما غور در آثار دیده‌شده، بیان‌کننده عدم تحقیق و پژوهش درباره «توجه مسئولیت کیفری در شهادت کذب» است. موضوع مورد بحث به صورت مقالات مرسوم پژوهشی با در نظر گرفتن خلاء قانونی تاکنون مورد پژوهش قرار نگرفته است. براین اساس، پژوهش حاضر را ناظر بر بررسی مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه در فروض مختلف تبانی و عدم تبانی در شهادت کذب، می‌توان نخستین تحقیق فقهی-قانونی در این باره دانست.

۱. مفهوم‌شناسی

۱.۱. شهادت دروغ

موضوع شهادت در ادبیات فقهی بسیاری از فقهای امامیه با نفس واژه «شهادت» مشاهده می‌شود، اما معادل آن در ادبیات بعضی از فقها، واژه «بینه» است (فیض کاشانی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص. ۷۵۲؛ ابوجیب، ۱۴۰۲، ج ۱، ص. ۴۷). بینه در لغت به معنای دلیل، برهان و حق آمده است (ابن منظور،

۱۴۱۴ ق، ج ۱۳، ص. ۶۸). همچنین، «بینه» در کلام فقها و حقوق دانان به‌ویژه در مسائل مربوط به دعاوی و مخاصمات، در معنای شهادت معتبر شرعی به کار رفته است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۲، ص. ۲۱۹؛ اردبیلی، ۱۳۹۹، ص. ۱۴۵). شهادت در ماده ۱۷۴ قانون مجازات اسلامی چنین تعریف شده است «شهادت عبارت از اخبار شخصی غیر از طرفین دعوی به وقوع یا عدم وقوع جرم توسط متهم یا هر امر دیگری نزد مقام قضایی است». اکنون که معنای شهادت معلوم شد، باید گفت مقصود از شهادت دروغ، شهادت به ناحق و شهادت باطل در مقابل شهادت حق و راست است «المراد بشهادة الزور الشهادة الباطلة» (تبریزی، بی تا، ص. ۵۹۸؛ اردبیلی، بی تا، الف، ص. ۲۳۰).

۲.۱ سبب

تعاریف متعددی از واژه «سبب» موجود است مانند اینکه سبب به چیزی تعریف شده است که اگر نبود، تلف حاصل نمی‌شد (طباطبایی، ۱۴۱۸ ق، ج ۱۶، ص. ۴۰۵؛ سبحانی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۹). همچنین، سبب چیزی دانسته شده است که نوعی تأثیر به نحو جزء العله در ایجاد نتیجه دارد «ان السبب ما له أثر ما فی تولید للموت» (نجفی، بی تا، ج ۴۳، ص. ۹۵). بر اساس تعاریف یادشده و البته با توجه به کلیات تعاریف «سبب» می‌توان نتیجه گرفت قدر مسلم مفهوم مسبب در بحث حاضر همان چیزی است که نتیجه حاصل، مستند به آن است؛ به طوری که در صورت فقدان آن، نتیجه مورد نظر حادث نمی‌شد. قانون‌گذار در ماده ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی در تعریف سبب آورده است: «تسبیب در جنایت آن است که کسی سبب تلف شدن یا صدومیت دیگری را فراهم کند و خود مستقیماً مرتکب جنایت نشود؛ به طوری که در صورت فقدان رفتار او جنایت حاصل نمی‌شد مانند آنکه چاهی بکند و کسی در آن بیفتد و آسیب ببیند».

۲. مسؤلیت کیفری شهادت دروغ در فرض عدم تبانی شاهد با اولیای دم

از جمله فروضی که برای شهادت دروغ متصور است، عدم هماهنگی شهود با ولی دم است. شهود در فرض مورد بحث، مستقل از ولی دم به شهادت دروغ تصمیم می‌گیرند و موجب سلب حیات مشهود علیه می‌شوند. متصدی سلب حیات از مشهود علیه که اصطلاحاً به مباشر سلب حیات معروف است، گاه مأمور اجرای احکام است و گاه ولی دم است که حکم آنان از قرار زیر شایان بحث و

بررسی است.

۱.۲. مسئولیت کیفری قتل در فرض تصدی مأمور اجرای حکم در قصاص

ولی دم در فرض مورد بحث، هیچ‌گونه اطلاعی از شهادت دروغ ندارد و مطابق با شهادت موجود و حق مسلم خود در قصاص مشهود علیه، به مطالبه آن پرداخته است و اقامه قصاص را از قاضی مطالبه می‌کند. قاضی صادرکننده حکم در فرض مورد بحث، مکلف است مطابق با قوانین موضوعه به تحقیقات همه‌جانبه بپردازد و ضمن توجه به همه ادله و قرائن موجود در پرونده، عواقب مجازات شهادت دروغ را به شهود تفهیم کند. مطابق ماده ۳۲۲ قانون آیین دادرسی کیفری «دادگاه پیش از شروع به تحقیق از شاهد، حرمت و مجازات شهادت دروغ را به او تفهیم می‌نماید». تفهیم عواقب شهادت دروغ در ماده ۲۰۹ قانون آیین دادرسی کیفری همچنان از وظایف بازپرس شناخته شده است «بازپرس پیش از شروع به تحقیق، حرمت و مجازات شهادت دروغ و کتمان شهادت را به شاهد تفهیم می‌کند». بعد از آنکه قاضی صادرکننده حکم در فرض مورد بحث به انجام همه مراحل و رسیدگی قانونی پرداخت، ناگزیر مکلف است مطابق با قرائن موجود در پرونده و به دلیل شهادت شهود که البته در بحث حاضر، شهادت دروغ است، به صدور حکم سلب حیات مشهود علیه اقدام کند. حکم قصاص در بحث مورد نظر می‌تواند توسط مأمور اجرای حکم اجرا شود یا توسط ولی دم اقامه شود، اما فرض مورد بحث در تقسیم حاضر، اجرای حکم قصاص توسط مأمور اجرای حکم است. حال اگر مأمور اجرای حکم به سلب حیات مشهود علیه اقدام کند در حالی که حکم وی از طریق شهادت دروغ ثابت شده است، هیچ‌گونه مسئولیت کیفری متوجه قاضی صادرکننده حکم و مأمور اجرای حکم نیست؛ زیرا فعل آنان مستند به شهادت شهود و عین وظیفه شرعی و قانونی آنان بوده است «ان نسبة القتل اليهما ضعيفة؛ لأنهما قاما بوظيفتهما الشرعية» (موسوی خویی، ۱۴۱۸ق، ج ۴۲، ص. ۲۱؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۱، ص. ۳۶؛ سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۹۹). اکنون که معلوم شد مسئولیت کیفری در فرض مورد بحث، متوجه قاضی صادرکننده حکم و مأمور اجرای حکم نیست، باید گفت مسئولیت کیفری در قتل مشهود علیه به شهود منتسب است؛ زیرا شهادت آنان سبب اثبات جرم و قتل مشهود علیه شده است «لم يضمن الحاكم و لا الحداد و كان القود على الشهود لانه تسبب متلف بعادة الشرع» (حلی (محقق)،

۱۴۰۸ق، ج ۴، ص. ۱۸۵؛ حلی (علامه)، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۵۹۱؛ جبعی عاملی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۵، ص. ۹۲).

۲.۲. مسئولیت کیفری قتل در فرض تصدی ولی دم در قصاص

پیش‌تر معلوم شد که حکم قصاص در بحث مورد نظر می‌تواند توسط مأمور اجرای حکم اجرا شود یا توسط ولی دم اقامه شود. حکم اجرای سلب حیات توسط مأمور اجرای حکم در بحث پیشین معلوم شد. اکنون نوبت به ارزیابی موقعیتی است که حکم قطعی صادرشده توسط قاضی اجرای احکام به دست شخص ولی دم اقامه شود. فرض مورد بحث این‌چنین بود که شهود بدون تبانی با ولی دم به شهادت دروغ اقدام کردند و بستر ثبوت حکم به ضرر مشهود علیه را فراهم آوردند و قاضی بر مبنای آن به صدور حکم قصاص اقدام کرد. حال اگر ولی دم شخصاً و مباشرتاً به اجرای حکم قصاص اقدام کند و آنگاه معلوم شود که شهادت، دروغ بوده است، هیچ‌گونه مسئولیت کیفری متوجه ولی دم نیست؛ زیرا فعل ولی دم مستند به حکم قطعی قاضی و حکم قطعی قاضی مستند به شهادت قانونی شهود بوده است. مسئولیت کیفری در فرض مورد بحث به شهود مستند و به‌طور کامل متوجه آنان متوجه است «فالتوّد فی هذا الفرض علی شهود الزور فقط» (سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۱؛ فاضل موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۱؛ موسوی خویی، ۱۴۱۸ق، ج ۴۲، ص. ۲۱؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۱، ص. ۳۷).

بر اساس مطالبی که تحت دو عنوان «مسئولیت کیفری در تصدی مأمور اجرای حکم» و «مسئولیت کیفری در تصدی ولی دم» مورد ارزیابی واقع شد، معلوم می‌شود مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه در هر دو فرض مورد بحث، متوجه شهود است و هیچ‌گونه مسئولیتی برای قاضی صادرکننده حکم قطعی، مأمور اجرای حکم و ولی دم وجود ندارد. فقهای امامیه درباره حکم یادشده ادعای اجماع و آن را به‌صراحت تمام در منابع خود منعکس کرده‌اند «اجماعاً و نصوصاً» (موسوی سبزواری، ۱۴۱۳ق، ج ۲۸، ص. ۲۰۲؛ فاضل موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۱؛ تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳). مهم‌ترین علت عدم توجه مسئولیت کیفری به قاضی صادرکننده حکم قطعی، مأمور اجرای حکم و ولی دم در دو فرض مورد بحث، اقوی بودن سبب از مباشر است؛ زیرا ولی دم و مأمور اجرای حکم در فرض مورد بحث، مباشر سلب حیات هستند، اما حائز

اهمیت است که آنان به دروغ بودن شهادت، جاهل بوده و مطابق با شرع و قانون بر اساس ظواهر تحقیقی به مباشرت مورد نظر اقدام کرده‌اند «لان الشهود هم السبب والسبب مقدم هنا علی المباشر والامر، لعدم تعدی المباشر والامر لاعتمادهما علی البینه» (ترحینی عاملی، ۱۳۸۵، ج ۹، ص. ۴۵۷). بر محققان عرصه جزا پوشیده نیست که «جهل مباشر» تا چه میزان مؤثری می‌تواند در عدم مسئولیت کیفری ایفای نقش کند. از جمله مصادیق بارز اقوی بودن سبب از مباشر، «جهل مباشر» است (میرمحمدصادقی، ۱۳۸۷، ص. ۵۰). بخش اخیر ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی می‌تواند گزینه مطلوبی در راستای تأیید حکم یادشده باشد «... در صورتی که مباشر در جنایت بی‌اختیار، جاهل، صغیر غیرممیز یا مجنون و مانند آن‌ها باشد، فقط سبب، ضامن است». بر اساس مطالب یادشده می‌توان نتیجه گرفت از آنجاکه مأمور اجرای حکم و ولی دم نسبت به شهادت دروغ جاهل هستند و هیچ‌گونه تبانی با شهود دروغ‌گو ندارند، بستر اجرای قاعده اقوی بودن سبب از مباشر، فراهم و مسئولیت کیفری متوجه شهود دروغ‌گوست «فالسبب هنا اقوی فی التأثیر من المباشر الجاهل» (سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۹۹). انتساب قتل مشهود علیه به شهود دروغ‌گو در فروض مورد بحث از جمله باورهای قطعی فقهای امامیه است که حکم آن را از جهات روایی، عقلی و عرفی تأیید و تأکید می‌کنند «فالقتل یکون منسوباً الیهم لاقوائیه السبب فی مثل المقام من المباشر عند العرف والعقلا» (فاضل موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۱).

۳. مسئولیت کیفری شهادت دروغ در فرض تبانی شاهد با اولیای دم

تاکنون احکام فرضی‌ای مورد ارزیابی واقع شد که ولی دم با شهود دروغ‌گو تبانی نکرده است. اکنون فرضی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد که ولی دم با شهود دروغ‌گو در شهادت کذب تبانی کرده است تا فرد مشخصی را به اتهام قتل مورد قصاص قرار دهد. در صورتی که ولی دم با شهود دروغ‌گو تبانی کند و قصاص مشهود علیه را از قاضی مطالبه کند، بدیهی است که قاضی صادرکننده حکم بر اساس قوانین موضوعه به تحقیقات همه‌جانبه می‌پردازد و در صورت نبود هیچ‌گونه تعارضی به صدور حکم قصاص اقدام می‌کند. قصاص مشهود علیه در بحث حاضر از دو روش ممکن خواهد بود. اول اینکه، ولی دم شخصاً و مباشرتاً به سلب حیات مشهود علیه اقدام کند و دوم اینکه، ولی دم از اجرای قصاص به دست خودش سر باز زند و اجرای آن را به مأمور اجرای حکم

واگذار. ارزیابی توجه مسئولیت کیفری در فروض یادشده به شرح و تقسیم زیر شایان مطالعه است.

۱.۱.۳. مسئولیت کیفری قتل در فرض تصدی ولی دم در قصاص

هرگاه ولی دم با شهود دروغ‌گو برای شهادت کذب تبانی کند و به مطالبه قصاص بپردازد و مباشرتاً به سلب حیات مشهود علیه اقدام کند، فقهای امامیه به اتفاق به داشتن مسئولیت کیفری ولی دم معتقد هستند؛ زیرا ولی دم که مباشر سلب حیات است، از روی عمد، عدوان و بدون آنکه هیچ فریبی از شهود خورده باشد، به سلب حیات مشهود علیه اقدام کرده است «نعم لو علم الولی و باشر القصاص كان القصاص علیه دون الشهود لقصد الی القتل العدوان من غیر غرور» (حلی (محقق)، ۱۴۰۸ق، ج ۴، ص. ۱۸۵؛ موسوی سبزواری، ۱۴۱۳ق، ج ۲۸، ص. ۲۰۳؛ حلی (علامه)، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۵۹۱؛ تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳). بر اساس مطالب یادشده معلوم شد که ولی دم در فرض مورد بحث، دارای مسئولیت کیفری است؛ به طوری که فقهای امامیه درباره آن متفق القول هستند، اما مسئولیت کیفری شهود دروغ‌گو در فرض یادشده مورد اتفاق فقهای امامیه قرار نگرفته است و اینکه شهود دروغ‌گو در فرض سلب حیات مشهود علیه به دست ولی دم دارای مسئولیت کیفری هستند یا خیر، مورد اختلاف فقهای امامیه واقع شده که به شرح ذیل شایان بحث و بررسی است.

۱.۱.۳.۱. قصاص ولی دم و قصاص شهود

با مذاقه در منابع فقه جزایی معلوم می‌شود تعداد فقهایی که قائل به قصاص شهود دروغ‌گو افزون بر بر اعتقاد به قصاص ولی دم در بحث مورد نظر هستند، زیاد نیست. همچنین، این تعداد از فقها در دیدگاه خود، قاطعیت کامل نداشته و آن را با احتمال تردید بیان کرده‌اند. در هر صورت، بعضی از فقهای امامیه هستند که قصاص شهود دروغ‌گو را افزون بر قصاص ولی دم در بحث حاضر محتمل می‌دانند «و احتمال کون القود ثابتاً علی خصوص الشهود لا اقل من التشریک كما لا یخفی» (فاضل موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۴؛ انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۸، ص. ۴۵۲).

۲.۱.۳. قصاص ولی دم و عدم قصاص شهود

بسیاری از فقهای امامیه در بحث حاضر بر این باورند که شهود دروغ‌گو به شهادت دروغ اقدام

کرده و زمینه سلب حیات مشهود علیه را فراهم کرده‌اند، اما نباید فراموش کرد که شهادت دروغ مورد نظر با تبانی خود ولی دم صورت گرفته است. همچنین، شخص ولی دم ضمن آگاهی از این تبانی، مباشرتاً به نحو عمد و عدوان به سلب حیات مشهود علیه اقدام کرده است. بر اساس گزاره‌های یادشده، استناد جنایت به ولی دم قوی‌تر از استناد جنایت به شهود دروغ‌گوست. مطابق با قاعده جاری، مسئولیت کیفری قصاص به‌طور انحصاری متوجه ولی دم می‌شود و شهود دروغ‌گو در فرض یادشده، تعزیر می‌شوند (حلی (علامه)، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۵۹۱؛ موسوی سبزواری، ۱۴۱۳ق، ج ۲۸، ص. ۲۰۳؛ تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۱، ص. ۳۷؛ نجفی، بی تا، ج ۴۲، ص. ۵۷).

هرگاه به بازخوانی گزاره‌های فرض مورد بحث توجه می‌شود، در وهله نخست، مسئولیت کیفری شهود دروغ‌گو برجسته می‌نماید؛ زیرا ولی دم به‌طور مباشری به سلب حیات مشهود علیه اقدام کرده و از کذب شهادت آگاه بوده است، اما شهود با شهادت دروغ خود، زمینه سلب حیات مشهود علیه را فراهم آورده‌اند و این چنین موجبات اعتقاد به مسئولیت کیفری شهود تقویت می‌شود، اما با ارزیابی قواعد و اصول فقهی معلوم می‌شود حکم عدم اعتقاد به قصاص شهود دروغ‌گو در فرض حاضر قوی‌تر از مخالفان آن است؛ زیرا اصل اولی توجه مسئولیت کیفری در قواعد جزایی متوجه «مباشر سلب حیات» است نه «سبب سلب حیات» (اردبیلی، بی تا، ب، ج ۱۳، ص. ۳۹۸). قانون‌گذار جزایی در سال ۱۳۷۰ در ماده ۳۶۳ این قانون، به موضوع اجتماع سبب و مباشر پرداخته و بسیار صریح‌تر و واضح‌تر از قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ به اعلام تقدم مباشر از سبب اقدام کرده است «در صورت اجتماع مباشر و سبب در جنایت، مباشر ضامن است مگر اینکه سبب اقوی از مباشر باشد». آری؛ هرگاه سبب از مباشر اقوی باشد، توجه مسئولیت کیفری با سبب خواهد بود، اما نه تنها هیچ‌یک از فقها به وجود مؤلفه‌های قوی‌تر بودن سبب از مباشر در فرض حاضر اشاره نکرده‌اند، بلکه به اقوی بودن مباشر از سبب در فرض مورد بحث اذعان کرده‌اند «فالمباشر هنا اقوی من السبب الذی هوالشهود» (فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۱، ص. ۳۷؛ سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۱). بر اساس مطالب یادشده و دیدگاه فقها معلوم می‌شود فلسفه حکم قصاص ولی دم و حکم عدم قصاص شهود دروغ‌گو در بحث حاضر به استناد جنایت

بازمی‌گردد؛ آنچه هست، استناد قوی جنایت به ولی‌دم در فرض مباشر بودن وی در سلب حیات است «لأنّ المباشرة للقتل والحال هذه كان قاصداً للقتل عدواناً و ظلماً» (موسوی خویی، ۱۴۱۸ق، ج ۴۲، ص. ۲۱). ماده ۵۲۶ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ را می‌توان به‌عنوان گواهی بر مختار فرض مورد نظر مورد توجه قرار داد «هرگاه دو یا چند عامل، برخی به مباشرت و بعضی به تسبیب در وقوع جنایتی، تأثیر داشته باشند، عاملی که جنایت مستند به اوست، ضامن است...».

۲.۳. مسئولیت کیفری قتل در فرض تصدی مأمور اجرای حکم در قصاص

تاکنون فرضی مورد بحث و بررسی قرار گرفت که ولی‌دم با شهود دروغ‌گو در شهادت کذب تبانی کرده و خود به‌طور مباشری به سلب حیات مشهود علیه اقدام کرده است و نتیجه آن شد که مسئولیت کیفری قصاص منحصراً متوجه ولی‌دم خواهد بود. اکنون نوبت ارزیابی فرض دوم بحث یعنی فرضی است که سلب حیات مشهود علیه از طریق تبانی شهود دروغ‌گو با ولی‌دم به دست مأمور اجرای حکم صورت گرفته است. بدیهی است همان‌طور که پیش‌تر بحث شد، هیچ‌گونه مسئولیت کیفری متوجه مأمور اجرای حکم نیست؛ زیرا اجرای حکم سلب حیات توسط مأمور اجرای حکم از طریق همه مراحل قانونی و مطابق با تحقیقات لازم انجام شده است. همچنین، مأمور اجرای حکم از دروغ بودن شهادت ناآگاه بوده و تنها به وظیفه شرعی و قانونی خود عمل کرده است. بر اساس مطالب یادشده، فقهای امامیه هیچ‌گونه اختلافی در عدم استناد قتل مشهود علیه به قاضی و مأمور اجرای حکم ندارند (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص. ۵۵۰؛ سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۱؛ میرمحمدصادقی، ۱۳۸۷، ص. ۵۰)، بلکه اختلاف نظر در بحث حاضر به مسئولیت کیفری شهود دروغ‌گو و ولی‌دم بازمی‌گردد؛ زیرا قضیه در فرض مورد نظر مانند فرض پیشین نیست که ولی‌دم به‌طور مباشری به سلب حیات مشهود علیه اقدام کرده باشد و هم‌اکنون از باب مباشر بودن به مسئول کیفری مطلق معرفی شود، بلکه در فرض حاضر، نه شهود دروغ‌گو و نه ولی‌دم، هیچ‌کدام مباشر در قتل نیستند. اینکه مسئولیت کیفری قتل مشهود علیه به عهده چه کسی یا چه کسانی است مورد اختلاف فقهای امامیه قرار گرفته است که به شرح زیر شایان بحث و بررسی است.

۱.۲.۳. قصاص ولی دم

گروهی از فقهای امامیه درباره حکم بحث حاضر یعنی سلب حیات مشهود علیه از طریق تبانی شهود دروغ‌گو با ولی دم به دست مأمور اجرای حکم، مسئولیت کیفری قصاص را متوجه ولی دم می‌دانند (تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳).

دریافت دلیل فقهایی که باور به قصاص ولی دم در فرض مورد بحث دارند، متوقف بر این مقدمه است که دانسته شود قتل مشهود علیه، نتیجه دو مقدمه شهادت شهود و مطالبه ولی دم است؛ زیرا شهادت شهود موجب اثبات جرم است و مطالبه ولی دم موجب اجرای حکم سلب حیات است. فقهایی که منحصراً به قصاص ولی دم در فرض مورد بحث اعتقاد دارند، شهادت شهود را در بحث حاضر تنها به منزله مقدمه اجرای حکم شمرده‌اند و اصل در حکم را مطالبه ولی دم می‌دانند. تأکید می‌شود دیدگاه فقهای مذکور در حالی است که ولی دم از شهادت دروغ آگاه است «لا یبعدالاول لاستنادالقتل الی طلبه مع علمه بالحال» (تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳). مذاقه در استدلال یادشده، معلوم می‌کند شهادت شهود در دیدگاه یادشده از باب تسبیب در قتل، پذیرفته شده است، اما فقهای قائل به آن، موضوعیت شهادت شهود را تنها به قدر یک مقدمه و به تعبیر صحیح‌تر، آن را پیش‌شرطی برای مطالبه قصاص که اصل در اجرای قتل است، می‌دانند. همان‌طور که پیش‌تر آمد، قتل مشهود علیه در ارزیابی اندیشه مورد بحث، مستند به دو سبب شهادت شهود و مطالبه ولی دم است، اما سبب اخیر که مطالبه ولی دم باشد در باور این گروه از فقها، قوی‌تر از سبب شهادت شهود است که این خود به طبع قتل مشهود علیه را مطابق با دیدگاه مورد بحث به ولی دم مستند می‌کند و مسئولیت کیفری قصاص را منحصراً به وی متوجه می‌سازد (فاضل موحدی لنکرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۴).

۲.۲.۳. قصاص شهود دروغ‌گو

گروه دیگری از فقهای امامیه، مسئولیت کیفری سلب حیات مشهود علیه از طریق تبانی شهود دروغ‌گو با ولی دم به دست مأمور اجرای حکم را منحصراً متوجه شهود دروغ‌گو می‌دانند. بر اساس دیدگاه یادشده، مسئولیت کیفری قصاص به شهود دروغ‌گو متوجه است و ولی دم به قصاص محکوم نمی‌شود (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص. ۵۵۱).

شناخت دلیل مورد نظر در باور فقهای قائل به آن، همان گزاره کلی در استدلال پیشین است با تفاوت‌هایی آشکار. مقصود از گزاره کلی عبارت است از متوقف دانستن قتل مشهود علیه به دو مقدمه شهادت شهود و مطالبه ولی دم؛ زیرا شهادت شهود موجب اثبات جرم است و مطالبه ولی دم موجب اجرای حکم سلب حیات است، اما تفاوت آشکار در استدلال به گزاره یادشده در باور این گروه از فقها از این قرار است که شهادت شهود در عقیده صاحبان این دیدگاه به منزله مقتضای اصلی اجرای حکم سلب حیات از مشهود علیه است. به سخن دیگر، معلوم می‌شود شهادت دروغ که توسط شهود انجام شده، در مقام ایجاد حق مطالبه برای ولی دم در نظر گرفته شده است، به گونه‌ای که اگر شهادت شهود نبود، ولی دم از هیچ طریقی نمی‌توانست به مطالبه قصاص اقدام و حکم سلب حیات را درباره مشهود علیه اجرا کند (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص. ۵۵۱). بر اساس استدلال یادشده معلوم می‌شود مطالبه اجرای حکم از طریق ولی دم، تابع شهادت شهود بوده که نتیجه آن، قوی‌تر شدن استناد قتل به شهود دروغ‌گوست (فاضل موحدی لنگرانی، ۱۴۲۱ق، ص. ۸۴).

۳.۲.۳. قصاص ولی دم و شهود دروغ‌گو

گروه دیگری از فقهای امامیه این چنین می‌اندیشند که مسئولیت کیفری قصاص در بحث حاضر به طور انحصاری متوجه یکی از اطراف شهود دروغ‌گو یا ولی دم نیست، بلکه مسئولیت کیفری قصاص به هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم متوجه می‌شود (حلی (علامه)، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۵۹۱؛ سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۱).

اینکه فقهای دیدگاه مورد نظر به قصاص هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم را باور دارند، به شیوه استناد قتل به آن دو طرف بازمی‌گردد. این گروه از فقها برای قصاص هر دو طرف به عاملی تمسک می‌جویند که آن عامل موجب استناد قتل مشهود علیه به هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم می‌شود. ارزیابی دلیل یادشده منوط به بررسی عامل استناد قتل به هر دو طرف مورد نظر است. عبارت «شراکت شهود و ولی دم» در منابع فقهی، اصلی‌ترین عبارتی است که محور استناد قتل به هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم در باور فقهای قائل به آن است. مقصود از عبارت «شراکت شهود و ولی دم» در بحث حاضر، عمل مساوی هر دو طرف در استناد به قتل مشهود علیه

است. این گروه از فقها این چنین می‌اندیشند که اگر شهادت شهود نبود، امکان ثبوت حکم سلب حیات بر مشهود علیه و مقتضای مطالبه ولی دم از قاضی وجود نداشت و اگر شهادت شهود اقامه می‌شد، اما ولی دم نسبت به مطالبه آن اقدام نمی‌کرد، هیچ‌گاه حکم سلب حیات بر مشهود علیه جاری نمی‌شد. بر اساس مطالب یادشده معلوم می‌شود قتل مشهود علیه در باور فقهای قائل به دیدگاه مورد بحث به هر دوی شهود و ولی دم منتسب است و به‌نوعی هر دو شریک در خون مشهود علیه هستند؛ به‌گونه‌ای که هیچ‌یک از مؤلفه‌های اقوی بودن نسبت به شهود و ولی دم ارجح نیست «الولی والشهود شرکاء فی الدم» (نجفی، بی تا، ج ۴۲، ص. ۵۷).

۳.۳. ارزیابی ادله

با مذاقه در ادله سه دیدگاه یادشده معلوم می‌شود قائلان آنان همگی برای اثبات دیدگاه خود در تلاش انتساب و استناد قتل به طرف مورد نظر خود هستند. پس آنچه محور بحث و تعیین‌کننده در بحث حاضر خواهد بود، رابطه استناد قتل و چگونگی این استناد است. قائلان دیدگاه نخست، با مهم دانستن مطالبه ولی دم، شهادت شهود را فرع بر مطالبه دانسته و از این طریق به ضعیف شمردن رابطه قتل مشهود علیه با شهود پرداخته‌اند (تبریزی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص. ۵۳). اگر نتیجه و موضوع تمام این مباحث به سلب حیات مشهود علیه بازگردد که واقع قضیه هم همین است، ولی دم فارغ از شهادت شهود، بر چه اساس و از چه طریق می‌توانست نسبت به ثبوت حکم و مطالبه آن از قاضی صادرکننده حکم اقدام کند؟ آری؛ شهادت شهود از لحاظ جایگاه در قتل مشهود علیه، مقدمه مطالبه ولی دم فرض می‌شود، اما ماهیت آن مقدمه به‌گونه‌ای است که اگر نباشد، ذی‌المقدمه که مطالبه ولی دم است، امکان وقوع نخواهد داشت (حلی (علامه)، ۱۴۱۳، ج ۳، ص. ۵۹۱). قائلان دیدگاه دوم، با مهم دانستن شهادت شهود، همه چیز را در حکم سلب حیات مشهود علیه به شهود گره زده و مطالبه ولی دم را فرع بر آن دانسته‌اند؛ به‌گونه‌ای که اگر شهود به شهادت دروغ اقدام نمی‌کردند، اساساً وجهی برای مطالبه ولی دم وجود نداشت (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ج ۲، ص. ۵۵۱)، اما چگونه می‌توان دیدگاه یادشده را پذیرفت درحالی‌که اگر شهود به شهادت دروغ اقدام کنند، اما ولی دم که از دروغ بودن آن آگاه است، به مطالبه آن نپردازد همچنان حکم سلب حیات برای مشهود علیه اجرا خواهد شد؟ بی‌تردید اگر شهود به شهادت دروغ اقدام نکنند، ولی دم

نمی‌تواند به مطالبه آن بپردازد، اما آیا شهادت شهود از این اثر قوی برخوردار است که به تنهایی و فارغ از مطالبه ولی دم، به اجرای حکم سلب حیات مشهود علیه بینجامد (فخرالمحققین، ۱۳۸۷، ج ۴، ص. ۵۶۸)؟ ارزیابی ادله دو دیدگاه اول و دوم، بیان‌کننده نقص در استناد قتل است؛ زیرا باید توجه داشت که نه شهود و نه ولی دم در فرض مورد بحث، هیچ‌کدام مباشر در قتل نیستند و هر دو در جایگاه تسبیبی قتل مورد بحث واقع شده‌اند. هریک از شهود و ولی دم در فرض مورد بحث چه مؤلفه‌ای دارند که موجب قوی‌تر شدن استناد قتل به آنان باشد؟ هیچ. با توجه به جایگاه مهم هریک از شهادت دروغ و مطالبه ولی دم، معلوم می‌شود که هریک از آنان به اندازه خود، مهم و مؤثر در سلب حیات مشهود علیه هستند؛ به گونه‌ای که آنان را در ثبوت حکم و اجرای آن برای مشهود علیه شریک یکدیگر کرده است (حلی (علامه)، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص. ۵۹۱؛ نجفی، بی‌تا، ج ۴۲، ص. ۵۷). ماده ۵۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ درباره بحث حاضر تأمل برانگیز است «هرگاه دو یا چند نفر با انجام عمل غیرمجاز در وقوع جنایتی به نحو سبب و به صورت طولی دخالت داشته باشند، کسی که تأثیر کار او در وقوع جنایت قبل از تأثیر سبب یا اسباب دیگر باشد، ضامن است مانند آنکه یکی از آنان گودالی حفر کند و دیگری سنگی در کنار آن قرار دهد و عابری به سبب برخورد با سنگ به گودال بیفتد که در این صورت، کسی که سنگ را گذاشته، ضامن است مگر آنکه همه قصد ارتکاب جنایت را داشته باشند که در این صورت شرکت در جرم محسوب می‌شود». صدر این ماده اعلام می‌دارد «کسی که تأثیر کار او در وقوع جنایت قبل از تأثیر سبب یا اسباب دیگر باشد، ضامن است...» بر اساس نص یادشده، قتل مشهود علیه همان‌طور که فقهای گروه اول به آن باور داشتند، به عهده ولی دم خواهد بود؛ زیرا مطابق با مثال طرح‌شده در ماده مورد بحث «اگر یکی گودالی حفر کند و دیگری سنگی در کنار آن قرار دهد و عابری به سبب برخورد با سنگ به گودال بیفتد، در این صورت کسی که سنگ را گذاشته، ضامن است...» هرچند در وهله نخست با استناد به صدر ماده یادشده، می‌توان آن را مؤید دیدگاه نخست یعنی دیدگاهی که باور به قصاص ولی دم دارد، فرض کرد، اما ادامه این ماده معلوم می‌کند که ماده مورد بحث از ظرفیت قوی‌تری برای تأیید دیدگاه سوم یعنی دیدگاهی که قتل مشهود علیه را به هر دوی شهود و ولی دم مستند می‌داند، برخوردار است؛ زیرا در ادامه و بخش آخر ماده ۵۳۵

قانون مجازات اسلامی مقرر شده است: «مگر آنکه همه قصد ارتکاب جنایت را داشته باشند که در این صورت شرکت در جرم محسوب می‌شود». فرض مورد بحث عبارت از این بود که شهود و ولی دم در شهادت دروغ، تبانی و همگی به قصد جنایت بر مشهود علیه به انجام فعل اقدام کرده‌اند. براین اساس به نظر می‌آید که ماده ۵۳۵ قانون مجازات اسلامی به همراه بخش اخیر خود و به ویژه با ذکر عبارت «شرکت در جرم» که در کلام فقهای امامیه مشهود است، گواه دیدگاه استناد قتل به هر دو طرف شهود و ولی دم است «للمساواة المقتضية للتشريك» (فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۱، ص. ۳۷؛ سبحانی، ۱۳۹۱، ص. ۱۰۱).

نتیجه‌گیری

هرگاه منشأ شهادت دروغ، تعدد شهود باشد و هیچ‌گونه هماهنگی و تبانی با ولی دم انجام نداده باشند؛ خواه ولی دم مباشر قصاص بوده باشد یا مأمور اجرای احکام، در هر صورت هیچ‌گونه مسئولیت کیفری متوجه ولی دم و مأمور اجرای حکم نیست و شهود دروغ‌گو منحصراً مسئول کیفری قتل مشهود علیه هستند؛ زیرا ولی دم و مأمور اجرای حکم در دو فرض مورد بحث، مباشر قصاص مشهود علیه هستند، اما آنان به دروغ بودن شهادت، جاهل بوده و به دستور شرع و قانون به قصاص مشهود علیه اقدام کرده‌اند. حکم یادشده مورد اجماع فقهای امامیه است، اما هرگاه منشأ شهادت دروغ، تعدد شهود باشد و شهود دروغ‌گو با هماهنگی و تبانی ولی دم به شهادت کذب اقدام کرده باشند، اگر شخص ولی دم به طور مباشری به قصاص مشهود علیه اقدام کرده باشد، مسئولیت کیفری قتل منحصراً متوجه ولی دم است؛ زیرا هر چند زمینه قصاص مشهود علیه با شهادت دروغ شهود فراهم شده است، از آنجاکه اصل اولی توجه مسئولیت کیفری در قواعد جزایی متوجه مباشر سلب حیات است، مسئولیت کیفری قتل در فرض مورد نظر با مسبب نخواهد بود. حائز اهمیت است که هیچ‌یک از مؤلفه‌های اقوی بودن سبب از مباشر در فرض یادشده موجود نیست. بی تردید شهود دروغ‌گو در فرض یادشده تعزیر می‌شوند، اما اگر در فرض تبانی شهود با ولی دم، مأمور اجرای حکم به قصاص مشهود علیه مباشرت کرده باشد؛ مسئولیت کیفری قتل برای هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم خواهد بود؛ زیرا قتل مشهود علیه به هر دو طرف شهود دروغ‌گو و ولی دم مستند است و از آنجاکه هیچ‌یک از شهود و ولی دم به مباشرت در قصاص اقدام نکرده‌اند، هیچ

دلیلی برای اقوی بودن آن دو سبب نسبت به یکدیگر وجود ندارد. اینکه مسئولیت کیفری قتل منحصرأ به شهود دروغ‌گو مستند شود به این دلیل که شهادت شهود، بستر اثبات جرم و از جایگاه مهمی برخوردار است، دلیل منطقی برای فرع قرار گرفتن مطالبه ولی‌دم بر شهادت شهود نیست. همچنین نمی‌توان مسئولیت کیفری را منحصرأ در فرض مورد بحث به ولی‌دم مستند کرد به این ادعا که اصل در مسئله، مطالبه ولی‌دم است و شهادت شهود را فرع بر آن باید دانست. هر دو دلیل یادشده به‌اندازه هم پذیرفتنی نیستند؛ زیرا با توجه به اینکه هیچ‌یک از دو طرف شهود و ولی‌دم مباشر قتل نیستند و هر دو در جایگاه تسبیبی واقع شده‌اند و البته هیچ‌یک بر دیگری اقوی نیستند، قتل مشهود علیه به هر دو طرف مستند است و هر دو طرف، مسئول کیفری قتل مشهود علیه هستند. از آن‌رو که تحقیق حاضر از فروض مختلف و متعددی برخوردار است، می‌توان به جهت تنظیم نتایج، شکل زیر را ارائه نمود.

توجه مسئولیت کیفری قتل در ادای شهادت دروغ		
وضعیت تبانی یا عدم تبانی	متصدی اجرای حکم	حکم قضیه
عدم تبانی شهود و ولی‌دم	مأمور اجرای محکمه	- قصاص شهود - عدم مسئولیت کیفری قاضی و ولی‌دم
	ولی‌دم	- قصاص شهود - عدم مسئولیت کیفری قاضی و ولی‌دم
تبانی شهود و ولی‌دم	مأمور اجرای محکمه	- قصاص شهود - قصاص ولی‌دم - عدم مسئولیت کیفری قاضی
	ولی‌دم	- قصاص ولی‌دم - تعزیر شهود - عدم مسئولیت کیفری قاضی

منابع

- ۱) ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین (۱۴۱۴ق). لسان‌العرب (جلد ۱۳). بیروت: دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع - دار صادر.
- ۲) اردبیلی، احمد بن محمد (بی تا، الف). زبدة البیان فی احکام القرآن. تهران: مکتبه المرتضویه.
- ۳) اردبیلی، احمد بن محمد (بی تا، ب). مجمع الفائدة والبرهان فی شرح ارشاد الاذهان (جلد ۱۳). قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية بقم.
- ۴) اردبیلی، محمد علی (۱۳۹۹). حقوق جزای عمومی (جلد ۱). تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ۵) انصاری، محمد علی (۱۴۱۵ق). الموسوعة الفقهية الميسرة (جلد ۸). قم: مجمع الفکر الاسلامی.
- ۶) باقری، علیرضا (۱۳۸۴). آیین دادرسی کیفری سه استاد. اراک: نوای دانش.
- ۷) تبریزی، میرزا جواد (۱۳۸۷). تنقیح مبانی الاحکام (جلد ۳). قم: دارالصدیقة الشهيدة (سلام الله علیها).
- ۸) تبریزی، میرزا جواد (بی تا). اسس القضاء والشهادة. قم: دفتر مؤلف.
- ۹) ترحینی عاملی، محمد حسن (۱۳۸۵). الزبدة الفقهية فی شرح الروضة البهية (جلد ۹). قم: دارالفقه للطباعة والنشر.
- ۱۰) جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین بن علی (۱۴۱۳ق). مسالك الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام (جلد ۱۵). قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- ۱۱) حلی (علامه)، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق). قواعد الاحکام (جلد ۳). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۲) حلی (محقق)، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). شرائع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام (جلد ۱). قم: اسماعیلیان.
- ۱۳) سبحانی، جعفر (۱۳۹۱). احکام القصاص فی الشریعة الاسلامیه الغراء. قم: مؤسسه امام صادق (علیه السلام).
- ۱۴) سبحانی، جعفر (۱۳۹۲). احکام السدیات فی الشریعة الاسلامیه الغراء. قم: مؤسسه امام صادق (علیه السلام).
- ۱۵) سعدی، ابوجیب (۱۴۰۲ق). القاموس الفقهي لغة واصطلاحاً (جلد ۱). دمشق: بی جا.
- ۱۶) صیمری، مفلح بن حسن (۱۴۲۰ق). غایة المرام فی شرح شرائع الاسلام (جلد ۴). بیروت: دارالهادی.
- ۱۷) طباطبایی بروجردی، سید حسین (۱۳۹۴). الرسائل الفقهية (جلد ۲). قم: طباطبایی.
- ۱۸) طباطبایی، علی بن محمد علی (۱۴۱۸ق). ریاض المسائل - ط. الحديثة (جلد ۱۶). قم: مؤسسه آل‌البیته (علیهم السلام) لاحیاء التراث.
- ۱۹) فاضل موحدی لنکرانی، محمد (۱۴۲۱ق). تفصیل الشریعة؛ القصاص. قم: مرکز فقه الائمة الاطهار

(علیهم السلام).

- ۲۰) فاضل هندی، محمدبن حسن (۱۴۱۶ق). کشف اللثام عن قواعد الاحکام (جلد ۱۱)، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية بقم - مؤسسة النشر الاسلامی.
- ۲۱) فخرالمحققین، محمدبن حسن (۱۳۸۷). ایضاح الفوائد فی شرح اشکالات القواعد (جلد ۴). قم: اسماعیلیان.
- ۲۲) فیض کاشانی، محمدبن شاه مرتضی (۱۳۹۵). مفاتیح الشرائع (جلد ۲). تهران: مدرسه عالی شهید مطهری.
- ۲۳) مرعشی نجفی، سیدشهاب‌الدین (۱۴۱۵ق). القصاص علی ضوء القرآن والسنة (جلد ۱). قم: کتابخانه عمومی حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (رحمت‌الله علیه).
- ۲۴) موسوی اردبیلی، عبدالکریم (۱۴۲۷ق). فقه الحدود والتعزیرات (جلد ۲). قم: جامعة المفید مؤسسة النشر.
- ۲۵) موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۹۲). تحریر الوسیله (جلد ۲). تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت‌الله علیه).
- ۲۶) موسوی خویی، سیدابوالقاسم (۱۴۱۸ق). موسوعة الامام الخوئی (جلد ۴۲). قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی.
- ۲۷) موسوی سبزواری، عبدالاعلی (۱۴۱۳ق). مهذب الاحکام فی بیان الحلال والحرام (جلد ۲۸). قم: بی‌جا.
- ۲۸) میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۵). جرائم علیه اشخاص. تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- ۲۹) نجفی، محمدحسن (بی‌تا). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام - ط. القدیمة (جلدهای ۴۲ و ۴۳). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ۳۰) هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۸۲). فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت (علیهم السلام) (جلد ۲). قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (علیهم السلام).

References

- 1) Anṣārī, Muḥammad 'Alī (1415 AH). Al-Mawsū'ah al-Fiqhīyah al-Muyassarāh (Volume 8). Qom: Majma' al-Fikr al-Islāmī [in Arabic].
- 2) Ardabilī, Aḥmad ibn Muḥammad (n.d., a). Zabdat al-Bayān fi Ahkām al-Qur'ān. Tehrān: Maktabat al-Murtaḍawīyah [in Arabic].
- 3) Ardabilī, Aḥmad ibn Muḥammad (n.d., b). Majma' al-Fā'idah wa al-Burhān fi Sharḥ Irshād al-Aḍhān (Volume 13). Qom: Jamā'at al-Mudarrisīn fi al-Ḥawzah al-'Ilmīyah bi-Qom [in Arabic].
- 4) Ardabilī, Muḥammad 'Alī (1399 SH). Ḥuqūq Jazā'i 'Umūmī (Volume 1) [General Criminal Law (Volume 1)]. Tehrān: Bonyād Huqūqī Mizān [in Persian].
- 5) Bāqerī, 'Alirezā (1384 SH). Āyīn Dādresi Kiferi Se Ostād [Criminal Procedure of Three Masters]. Arāk: Navā-ye Dāneš [in Persian].
- 6) Fāḍil Hindī, Muḥammad ibn Ḥasan (1416 AH). Kashf al-Lithām 'an Qawā'id al-Ahkām (Volume 11). Qom: Jamā'at al-Mudarrisīn fi al-Ḥawzah al-'Ilmīyah bi-Qom - Mu'assasah al-Nashr al-Islāmī [in Arabic].
- 7) Fāḍil Mūhiddī Lankarānī, Muḥammad (1421 AH). Tafṣil al-Sharī'ah; al-Qiṣāṣ. Qom: Markaz Fiqh al-A'imah al-Ṭāhirīn ('alayhim-al-salām) [in Arabic].
- 8) Fakhr al-Muḥaqqiqīn, Muḥammad ibn Ḥasan (1387 SH). Īdāḥ al-Fawā'id fi Sharḥ Ashkālāt al-Qawā'id (Volume 4). Qom: Ismā'īliyyān [in Arabic].
- 9) Fayḍ Kāshānī, Muḥammad ibn Shāh Murtaḍhā (1395 SH). Mafātiḥ al-Sharā'i' (Volume 2). Tehrān: Madrasah 'Alī Shahīd Moṭahhari [in Arabic].
- 10) Hāshemī Shahroodī, Sayyid Maḥmūd (1382 SH). Farhang-e Fiqh Mūṭābiq ba Madhhab Ahl-e Bayt ('alayhim-al-salām) (Volume 2) [Encyclopedia of Jurisprudence According to the School of Ahl al-Bayt (Volume 2)]. Qom: Mu'assasah Dā'irat al-Ma'ārif Fiqh Islāmī bar Madhhab Ahl-e Bayt ('alayhim-al-salām) [in Persian].
- 11) Ḥillī ('Allāmah), Ḥasan ibn Yūsuf (1413 AH). Qawā'id al-Ahkām (Volume 3). Qom: Daftar Intishārāt Islāmī [in Arabic].
- 12) Ḥillī (Muḥaqqiq), Ja'far ibn Ḥasan (1408 AH). Sharā'i' al-Islām fi Masā'il al-Ḥalāl wa al-Ḥarām (Volume 1). Qom: Ismā'īliyyān [in Arabic].
- 13) Ibn Manzūr, Abū al-Faḍl Jamāl al-Dīn (1414 AH). Lisān al-'Arab (Volume 13). Bayrūt: Dār al-Fikr li'l-Ṭibā'ah wa al-Nashr wa al-Tawzī' - Dār Ṣādir [in Arabic].
- 14) Jaba'i 'Āmelī (Shahīd Thānī), Zayn al-Dīn ibn 'Alī (1413 AH). Masālik al-Afhām ilā Tanqīḥ Sharā'i' al-Islām (Volume 15). Qom: Mu'assasah al-Ma'ārif al-Islāmīyah [in Arabic].
- 15) Mar'ashī Najafī, Sayyid Shihāb al-Dīn (1415 AH). Al-Qiṣāṣ 'Alā Ḍaw' al-Qur'ān wa al-Sunnah (Volume 1). Qom: Kutubkhānah 'Ummūmī Ḥaḍrat Āyatullāh al-'Uzmā Mar'ashī Najafī (rahmat-Allāh 'alayh) [in Arabic].
- 16) Mirmuḥammad Ṣādiqī, Ḥusayn (1395 SH). Jarā'im 'Alīh Ashkhāṣ [Crimes Against Persons]. Tehrān: Bonyād Huqūqī Mizān [in Persian].
- 17) Mūsawī Ardabilī, 'Abd al-Karīm (1427 AH). Fiqh al-Ḥudūd wa al-Ta'zīrāt (Volume 2). Qom: Jāmi'at al-Mufīd Mu'assasah al-Nashr [in Arabic].
- 18) Mūsawī Khoei, Sayyid Abū al-Qāsim (1418 AH). Mawsū'ah al-Imām al-Khoei

- (Volume 42). Qom: Mu'assasah Ihyā' Āthār al-Imām al-Khoeī [in Arabic].
- 19) Mūsawī Khomeinī, Sayyid Rūḥullāh (1392 SH). Taḥrīr al-Wasīlah (Volume 2). Tehrān: Mu'assasah Tanzīm wa Nashr Āthār Imām Khomeinī (raḥmat-Allāh 'alayh) [in Arabic].
- 20) Mūsawī Sabzewārī, 'Abd al-'Alī (1413 AH). Muḥaḍḍab al-Aḥkām fī Bayān al-Ḥalāl wa al-Ḥarām (Volume 28). Qom: Bī-jā [in Arabic].
- 21) Najafī, Muḥammad Ḥasan (n.d.). Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām- Ṭ. al-Qadīmah (Volumes 42 & 43). Bayrūt: Dār Ihyā' al-Turāth al-'Arabī [in Arabic].
- 22) Sa'dī, Abū Jīb (1402 AH). Al-Qāmūs al-Fiqhī Lughatan wa Iṣṭilāḥan (Volume 1). Dimashq: Bī-jā [in Arabic].
- 23) Ṣaymarī, Muflīḥ ibn Ḥasan (1420 AH). Ghāyat al-Marām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām (Volume 1). Bayrūt: Dār al-Hādī [in Arabic].
- 24) Subḥānī, Ja'far (1391 SH). Aḥkām-al-Qiṣāṣ fī-al-Sharī'ah al-Islāmīyah al-Gharrā'. Qom: Mu'assasah Imām Ṣādiq ('alayh-al-salām) [in Arabic].
- 25) Subḥānī, Ja'far (1392 SH). Aḥkām-al-Diyāt fī-al-Sharī'ah al-Islāmīyah al-Gharrā'. Qom: Mu'assasah Imām Ṣādiq ('alayh-al-salām) [in Arabic].
- 26) Ṭabāṭabā'i Borojerdī, Sayyid Ḥusayn (1394 SH). Al-Rasā'il al-Fiqhīyah (Volume 2). Qom: Ṭabā [in Arabic].
- 27) Ṭabāṭabā'i, 'Alī ibn Muḥammad 'Alī (1418 AH). Riyāḍ al-Masā'il- Ṭ. al-Ḥadīthah (Volume 16). Qom: Mu'assasah Āl al-Bayt ('alayhim-al-salām) li-Ihyā' al-Turāth [in Arabic].
- 28) Tabrīzī, Mīrzā Jawād (1387 SH). Tanqīḥ Mabānī-al-Aḥkām (Volume 3). Qom: Dār al-Ṣādiqah al-Shahīdah (salām-Allāh 'alayhā) [in Arabic].
- 29) Tabrīzī, Mīrzā Jawād (n.d.). Usūl al-Qaḍā' wa al-Shahādah. Qom: Daftar Mu'allif [in Arabic].
- 30) Tarḥīnī 'Āmeli, Muḥammad Ḥasan (1385 SH). Al-Zubdah al-Fiqhīyah fī Sharḥ al-Rawḍah al-Bahīyah (Volume 9). Qom: Dār al-Fiqh li'l-Ṭibā'ah wa al-Nashr [in Arabic].